ارزیابی عملکرد بانکداری قرض الحسنه و بانکداری اسلامی در ایران و تجارب جهانی

مجید عباسی ، موسی احمدی، الهام کلانتری

کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه آزاد اسلامی ابهر و نویسنده مسئول _Email:
abbasi.majid2010@gmail.com

استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر

کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور مرکز کرج

چکیده

هدف این مقاله ارزیابی عملکرد بانکداری قرض‌الحسنه و بانکداری اسلامی در ایران و نیز کارایی آنها در تجهیز سپرده‌ها و به کارگیری آنها در فعالیتهای اقتصادی وگسترش معارف و مبانی شرع مبین اسلام و فرهنگ قرض الحسنه و تعمیق هر چه بیشتر این سنت حسنه در جامعه و تجارب جهانی می‌باشد. به این منظور از روش توصیفی - تحلیلی، استفاده شده است. نتایج حاصل حاکی از آن است که بانکداری اسلامی و بانکداری قرض‌الحسنه به عنوان یک بانکداری امن‌تر و قابل کنترل‌تر با رشدی سریع در حال جذب مشتریان جهانی است. بانکداری اسلامی یکی از سریع‌ترین بخش‌های در حال رشد در صنعت اقتصاد است و با توجه به این که بانکداری قرض‌الحسنه مستقیما به بخش‌های مولد تسهیلات اعطا می‌کند و خود را موظف به نظارت بر مصرف آنها می‌داند بر اجرای صحیح اعطاء قرض الحسنه به افراد واجد شرایط، کنترل و نظارت دارد؛ نقش مهمی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی می‌تواند داشته باشد.

واژگان کلیدی: بانکداری قرض الحسنه ؛ بانکداری اسلامی ؛ صنعت بانکداری

۱- مقدمه

فلسفه نظام مالی اسلامی تنها به ارتباط عوامل تولید و رفتار اقتصادی محدود نمی‌شود در حالی که، سیستمهای مالی کلاسیک بر جنبه‌های اقتصادی و مالی تمرکز دارند، سیستم مالی اسلامی بر روی مسائل اخلاقی، رفتاری، اجتماعی و مذهبی نیز تأکید مشابهی دارد تا جامعه از برابری و وضعیت مناسب در سطح عموم برخوردار شود. در نظام اسلامی پرداخت و دریافت هرگونه نرخ بهره از قبل تعیین شده مطلقًا ممنوع است. این امر راه را بر مفهوم بهره مسدود

می‌کند. در عین حال چنین سیستمی مشارکت در ریسک را تشویق نموده، کارآفرینی را ارتقاء بخشیده و با تأکید بر پایبندی به معاملات، فرد را از هرگونه معامله بورس بازی غرری منع کرده است.

نظام مالی اسلامی یک نظام عادلانه است و روابط بین نهادهای اقتصادی را منصفانه تعریف می‌کنند. سیستم مالی اسلامی از هرگونه روابط خصمانه، ظالمانه و ناسازگار به دور است. به عبارت دیگر هدف سیستم اسلامی، کارایی در تسهیم ثروت و مهمتر از آن بکارگیری سرمایه جهت رسیدن به بهره‌وری است و از احتکار منابع سرمایه‌ای اجتناب دارد (نجفی، ۱۳۸۳). بانک موسسه‌ای مالی – سپرده ای است که وجوهی را که امکان بکارگیری یا تخصیص آن در بخشهای از اقتصاد وجود ندارد یا به صرفه نیست، با عقد قرض دریافت و به صورت وام و اعتبار، تنزیل مجدد بروات تجاری و خرید اوراق بهادار با عقد قرض، مصرف و یا به بخشهای متقاضی تزریق می‌کند. انجام این موارد به منظور کسب حداکثر سود برای سهامداران انجام می‌پذیرد. این موسسه مبتنی بر بازار پول و عنصر اصلی د رکنترل مسائل کوتاه مدت اقتصاد کلان، یعنی تورم و بیکاری است (نیلی، ۱۳۸۳). به طور کلی، می‌توان نقش بانک‌ها را به دو مرحله تقسیم کرد:

۱) جذب انواع سپرده‌های مردم و بخش‌های اقتصادی؛

۲) به گردش درآوردن سپرده‌های جذب شده در رگهای اقتصاد کشور.

در اقتصاد سرمایه‌داری، از ابزارهایی مانند: نرخ بهره، نرخ تنزیل، نرخ تنزیل مجدد، نرخ ذخیره قانونی و عملیات بازار باز استفاده می‌شود که همگی آنها نمی توانند در بانکداری اقتصاد اسلامی بکار گرفته شوند؛ زیرا این ابزارها اغلب بر پایهٔ نرخ بهره عمل می کنند و نرخ بهره (ربا) در اسلام تحریم شده است و مهمتر اینکه استفاده از این ابزارها می‌تواند موجب بروز ناکارآمدی در بانکداری اسلامی شود (مومنی و حری، ۱۳۸۸). در گذشته عقیده بر این بوده است که مانع اصلی توسعه و پیشرفت کشورهای توسعه نیافته، کمبود سرمایه است و کشورهای توسعه نیافته هیچ راهی جز انباشت سرمایه و ثروت را ندارند. اما نگرش امروزه، نگرشی کاملا متفاوت است، به طوری‌که وجود سرمایه شرط لازم برای توسعه است نه شرط کافی؛ زیرا کشورهای توسعه یافته ای که منابع طبیعی و خدادادی و سرمایه اندکی داشتند، ثابت کردند که با این سرمایه اندک می‌توان به توسعه و پیشرفت رسید. یکی از راهکارهای مناسب برای دستیابی به توسعه و پیشرفت اقتصادی، بکارگیری نظام‌های مالی کارا جهت به جریان انداختن سرمایه‌های راکد و اندک در جامعه است. زیرا این نظامها به واسطه کارکردهای اساسی خود، ضمن روان کردن مبادلات کالاها، خدمات، باعث کاهش ریسک و هزینه‌های تامین سرمایه می‌شوند و در نهایت به واسطه تراکم سرمایه و نوآوریهای فنی، آثاردرخور توجهی بر ایجاد فرصتهای جدید شغلی و افزایش ظرفیتهای درآمدی می‌گذارند (حسن زاده و قدیدل، ۱۳۸۴). در حال حاضر کشورهای اسلامی روشهایی را برای رشد سریع اقتصادی در پیش گرفته اند، از جمله آنها اصلاح عملیات مالی خرد بخصوص در بخش مالی است که در دستور کار مقامات عالی این کشورها قرار گرفته است. فرض بر این است که بهبود عملکرد بخش مالی منجر به هزینه‌های کمتر اطلاعات مبادله

و نظارت و در نهایت، بهبود کارایی و افزایش تولید خواهد شد. با توجه به مبانی نظری، ارتباط بین توسعه مالی با رشد وجود دارد، بطوریکه سیستم مالی توسعه یافته چند نقش مهم برای بهبود کارایی واسطه گری از طریق کاهش هزینه اطلاعات مبادله و نظارت ایفا می کند. در یک سیستم مالی مدرن، سرمایه گذاری به وسیله شناسایی و یافتن فرصتهای تجاری مناسب، تجهیز پس اندازها، نظارت بر عملکرد مدیران، متنوع سازی ریسک و تسهیل مبادلات کالاها و خدمات صورت می گیرد. این کار به تخصیص کاراتر منابع، انباشت سریع سرمایه فیزیکی و انسانی و پیشرفت فنی سریعتر منجر می شود که خود باعث تغذیه رشد اقتصادی خواهد شد(حشمتی مولایی، ۱۳۸۸).

۲- تاریخچه بانکداری پس از پیروزی انقلاب اسلامی

با پیروزی انقلاب اسلامی و در نتیجه بروز عوامل متعدد از قبیل سلب اعتماد عمومی نسبت به بانکها، انتقال سپرده‌ها به خارج از کشور و معوق شدن مطالبات بانکها، عملیات بیشتر بانکهای خصوصی به‌رغم کمکهای بانک مرکزی متوقف شد. در چنین شرایطی، لایحه ملی شدن بانکها و موسسات بیمه و اعتباری در سال ۱۳۵۸ از تصویب شورای انقلاب اسلامی ایران گذشت و مالکیت تمامی بانکها از بخش خصوصی سلب و به دولت واگذار شد. متعاقب آن لایحه قانونی اداره بانکها برای تعیین ارکان و سازمان نوین بانکها در مهرماه ۱۳۵۸ به تصویب رسید که به استناد ماده ۱۷ همین لایحه، مجمع عمومی بانکها طرح ادغام و تخصصی کردن بانکها را از تصویب گذراند. این طرح با وجود نارسایی‌های فراوان، از تاریخ دوم دیماه ۱۳۵۸ به مرحله اجرا درآمد. هدف اصلی از تجدید سازماندهی سیستم بانکی، کنترل بهتر بانک مرکزی بر سیاستهای پولی، انطباق فعالیتهای بانکی با نظام بانکداری اسلامی و هماهنگی در پرداخت وام و اعتبار به بخشهای مختلف اقتصادی بوده است. سپس، کلیه شعب و نمایندگیهای بانکهای خارجی در ایران که از مجاری مهم فرار سرمایه‌ها از ایران بودند، برچیده شدند. بدین‌ترتیب، تعداد بانکهای کشور از ۳۶ واحد به ۹ واحد تقلیل یافت و برای هراستان یک بانک خاص استان تشکیل شد(قندی نژاد، ۱۳۸۵). در مرحله بعد، قانون عملیات بانکداری بدون ربا به تصویب رسید (۱۳۶۲/۰۶/۱۰). با تصویب این قانون بانکها سپرده‌های مردم را به‌صورت سپرده‌های قرض‌الحسنه، پس‌انداز وسرمایه‌گذاری مدت‌دار دریافت و تسهیلات اعتباری را در قالب ۱۴ عقد اسلامی مجاز نموده اند. همچنین، نرخ بهره کاهش یافت و نام آن به کارمزد و سود تضمین شده تغییر کرد. طی این دوران، ساختار دولتی بانکها و حضور گسترده دولت در فعالیت بانکداری کشور سبب شد سیاستگذاران بر اساس ترجیحات کلان یا بخشی، میزان قابل توجهی از منابع بانکها را تخصیص داده و از بانکهای دولتی کشور به عنوان صندوق و خزانه خود جهت تزریق سرمایه به بخشهای دلخواه استفاده کنند. حاکمیت ساختار کاملا دولتی در صنعت بانکداری ایران تا سال ۱۳۷۷ تداوم یافت و در این هنگام با تصویب « قانون اجازه تاسیس بانک توسط بخش خصوصی» تعدادی موسسه پولی و اعتباری خصوصی در کشور فعالیت خود را در قالب تجهیز منابع مورد نیاز جهت اعطای تسهیلات اعتباری به متقاضیان و همچنین ارایه خدمات پولی و بانکی به استثنای افتتاح حساب سپرده جاری آغاز کردند. سپس بانکهای خصوصی شکل گرفتند. با افزوده شدن بر تعداد بانکهای خصوصی، فضای حاکم بر بازار بانکی به

سمت رقابتی‌تر شدن حرکت می‌کند. این مسأله با اجرایی شدن سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مبنی بر لزوم گسترش واگذاریها در بخش دولتی ضمانت بیشتری یافته است. انتظار می‌رود تداوم روند فوق، با تاثیرگذاری مثبت بر انگیزه بهبود عملکرد بانکها به ویژه بانکهای دولتی، زمینه‌ساز ارتقای شاخصهای کارایی عملکرد در صنعت بانکداری ایران باشد. صنعت بانکداری در اقتصاد ایران، به لحاظ نقایص بازار سرمایه، نقش کلیدی در تجهیز سپرده‌ها به سمت مصارف سرمایه‌گذاری دارد. در واقع، بخش بانکی دراقتصاد ایران را می‌توان مهمترین پل ارتباطی میان عرضه و تقاضای منابع پولی دانست؛ به‌حدی‌که، هرگونه نقصان در ساختار این بخش و ناکارآمدی عملکرد آن زمینه‌های بروز اختلال در سایر بخشها را نیز فرآهم می‌آورد. (پژویان و شفیعی، ۱۳۸۷).

با عنایت به اهداف و مسؤولیت‌های نظام بانکی، و با توجه به اهداف، انگیزه‌ها و روحیات مشتریان بانک (سپرده‌گذاران، متقاضیان تسهیلات) و احکام فقهی معامله‌ها و طبقه‌بندی خاص آن‌ها، بانک قرض الحسنه پیشنهاد و تاسیس گردید. ویژگی این بانک در مشروعیت بیش‌تر، قابلیت اجرایی بالاتر و پایین بودن هزینه‌های عملیاتی آن است. با تأسیس بانک قرض الحسنه مهر ایران براساس مصوبه ۱۳۸۵/۶/۱۷ شورای اقتصاد با سرمایه اولیه ۱۵ هزار میلیارد ریال و با مشارکت بانک‌های دولتی و گسترش فعالیت آن شرایطی فراهم گردید که بانکداری قرض الحسنه با قصد خیر و با نیت تامین نقدینگی و رفع نیازهای ضروری اشخاص حقیقی و حمایت از نیازمندان و پرداخت تسهیلات به اشخاص حقوقی که در امور خیریه فعالیت دارند در تحقق رشد و زمینه عدالت اقتصادی ، کمک به اشتغال زایی ، چابک سازی بانکداری در عملیات قرض الحسنه و گسترش بانکداری الکترونیک و سایر فعالیتهای بانکی اقدام نماید.

۳- بانکداری اسلامی در جهان اسلام

با گسترش نظام سرمایه‌داری به ویژه صنعت بانکداری به کشورهای اسلامی دواتمردان؛ بازرگانان و بانکداران با مشکل ممنوعیت ربا مواجه و برای حل آن دست به دامن عالمان دین شدند. اینجا بود که اندیشه‌وران به دو گروه تقسیم شدند: گروهی با پذیرش نظام سرمایه داری و بانکداری ربوی درصدد ارائه تفسیری جدید از ربا برآمدند تا با معاملات بانکی سازگار باشد و گروه دوم ضمن پذیرش اصل پدیده بانک درصدد برآمدند تا معاملات بانک را بر اساس آموزه‌های اسلام طراحی کنند که بانکداری بدون ربا نتیجه این تلاشها بود (موسویان، ۱۳۸۵). شهید آیت اله سید محمد باقر صدر به نقش بانکها در تجهیز پس‌اندازهای راکد و تبدیل آنها به سرمایه‌های مولد و مفید اذهان دارد. وی در مقام پاسخ به گروه نخست از عالمان دینی که درصدد یافتن توجیهی برای مشروعیت بهره سپرده‌های بانکی هستند، استدلال می‌کند سپرده‌هایی که بانک‌های ربوی دریافت می‌کنند، به معنای دقیق فقهی سپرده نیستند، نه سپرده کامل نه سپرده ناقص، بلکه آنها قرض هستند. در نتیجه بهره‌ای که سپرده‌گزاران دریافت می‌کنند، بهره قرض ربوی خواهد بود(صدر، ۱۴۱۰ق). براساس همین دیدگاه ایشان به فکر ارائه طرحی از بانکداری مبتنی بر آموزه‌های مالی اسلام می‌افتد. مرحوم شهید صدر که به واقع باید ایشان را پدر بانکداری اسلامی دانست حدود ۷۰ سال قبل سنگ بنای استفاده از

ظرفیتهای بالا و مغفول فقه شیعی را در حوزه بانکی بنا نهاد و در تمام این سالها فقهای گرانقدر شیعه موضوع‌های متعددی را بر ظرفیتهای موجود افزوده‌اند. انتشار کتاب مشهور "البنک الربوی فی الاسلام" اثر متفکر بزرگ شیعی سید محمدباقر صدر در اشاعه این تفکر تاثیر زیادی داشت و بسیاری از افراد را به فکر بانکداری اسلامی انداخت. از جمله محمد الفیصل برادر زاده پادشاه عربستان که نخستین بانک‌های اسلامی را در اواسط دهه ۱۹۷۰ در عربستان، مصر و سودان پایه گذاری کرد. ناگفته پیداست که میان استقرار نظام بانکداری اسلامی و تاسیس بانک اسلامی تفاوت وجود دارد، آنچه امروز در کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان وجود دارد، استقرار بانکداری غیر ربوی است در حالیکه در بسیاری از ممالک دیگر بانکهای اسلامی در داخل یک نظام بانکداری سنتی و ربوی ایجاده شده است.

اندیشه‌وران مسلمان از جمله طراحان بانکداری بدون ربای ایران، در صدد این بودند که الگوی جامع و واحدی طراحی کنند تا بتوانند جایگزین کامل بانکداری متعارف باشد و از این نکتهٔ اساسی غفلت کرده‌اند که اسلام با تحریم قرض با بهره، انواعی از معامله‌های حقیقی چون بیع نسیه، سلف، تنزیل، اجاره، جعاله، شرکت، مضاربه، مزارعه، مساقات و صلح را تأیید کرده که ماهیت‌های به طور کامل متفاوتی دارند و در یک قالب مالی نمی‌گنجد. روشن است که جمع کردن این معامله‌های متنوع با احکام و ضوابط گوناگون در قالب سازمان مالی به‌نام بانک، سبب پیچیده و مبهم شدن عملیات، صوری شدن قراردادها، بالا رفتن هزینه‌های نظارت و کنترل و سرانجام غیرکارا شدن نظام بانکی می‌شود.

قراردادهای قرض الحسنه - موجب آئین نامه های مصوب در سیستم بانکی کشور – اینگونه تعریف می‌گردد:

«قرض الحسنه اعطائی عقدیست که به موجب آن یکی از طرفین (قرض دهنده) مقدار معینی از مال خود را به طور دیگر (قرض گیرنده) تملیک می کند، مشروط بر اینکه قرض گیرنده مثل و یا در صورت عدم امکان، قیمت آن را به قرض دهنده رد نماید. بانک ها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم در امور تولیدی، خدماتی و یا جهت رفع احتیاجات ضروری بر اساس مقررات با تنظیم قرارداد، قرض الحسنه پرداخت نمایند».

سه کشور ایران، پاکستان و سودان که تمام سیستم بانکی خود را اسلامی اعلان کرده اند؛ از ابزارهای مرسوم نرخ تنزیل و نرخ تنزیل مجدد استفاده نمی‌کنند و همچنین کشور ایران از عملیات بازار باز با استفاده از اوراق قرضه دولتی نیز استفاده نمی کند. دوازده کشور اردن، اندونزی، امارات متحده عربی، بحرین، بنگلادش، ترکیه، تونس، عربستان، کویت، لبنان، مالزی و مصرکه بانکداری اسلامی و بانکداری مرسوم را با هم دارند. در بعضی از این کشورها نیز عملیات تنزیل مورد استفاده نیست. دو کشور امارات متحده عربی و لبنان از ابزار تعیین نرخ سود بانکی استفاده نمی کنند. همچنین چهار کشور امارات متحده عربی، بحرین، ترکیه و عربستان از عملیات بازار باز نیز استفاده نمی‌کنند. هفت کشور افغانستان، سوریه، عمان، قطر، لیبی، نیجریه و یمن که فقط با سیستم بانکداری مرسوم کار می‌کنند (مومنی و حری، ۱۳۸۸).

هم‌اکنون بانکداری اسلامی با حضور در ۷۵ کشور، یک بخش چشمگیر از چشم انداز جهانی اقتصادی را شکل می‌دهد. درحالی که کشورهای خاورمیانه مرکز اصلی این نوع بانکداری هستند، بخش اقتصادی مالزی موقعیت خود را به منظور نشان دادن این بخش به عنوان یک مرکز محرکه مالیه اسلامی اصلی قدرت بخشیده است. موفقیت در مالزی بر اهمیت اجرای شدید حمایت نظارتی، ساخت شاخص، بکارگیری بانک‌های سنتی و تأسیس مؤسسالت مالی حمایتی تأکید دارد. بانکداری اسلامی در کشورهای غیرمسلمان در خارج از جهان اسلام نیز توسعه یافته به طوریکه بریتانیا خود را به عنوان مرکز اقتصاد شریعت‌مدار معرفی کرده است. زمانی‌که در سال ۲۰۰۴، هلدینگ‌های HSBCوام‌های مسکن مشابه اسلامی ارائه کردند، نزدیک به نیمی از مشتریانی که به علت قیمت‌گذاری رقابتی این بانک‌ها در مقایسه با سرمایه‌گذاری سود محور سنتی جذب این نوع بانکداری شده بودند را غیرمسلمانان تشکیل می‌دادند. بانک اسلامی انگلیس شعبه بیرمنگام، نخستین بانک اسلامی تأسیس شده در یک کشور غیرمسلمان بود. سایر مؤسسات مالی که درهای بانکداری اسلامی را برای نخستین بار در انگلیس گشودند، پیش از فعالیت در این کشور سال‌ها در کشورهای مسلمان به فعالیت می‌پرداختند. امنیت بیشتر در بانکداری اسلامی اصل "شریک بودن در سود و خسارت " که اساس مالیه اسلامی را تشکیل می‌دهد، آن را از بانکداری سنتی متمایز می‌کند و همین امر به مدت زمانی نیازمند است تا این مدل از بانکداری راه خود را در مسیر اصلی بانکداری اسلامی پیدا کند. بانکداری اسلامی به علت اینکه نسبت به بانک‌های سنتی کمتر تحت تأثیر بحران‌های اقتصادی اخیر قرار گرفت، خود را امن‌تر و قابل کنترل‌تر نشان داده و به مدیریت دارایی‌های مالی دست‌یافته است.

۴- شناسنامه بانکداری اسلامی در جهان

اولین موسسه مالی اسلامی موسسه دارالمال اسلامی (DMI)است که در سال ۱۹۸۱ با سرمایه یک میلیارد دلار در ژنو تاسیس شد. در سال ۱۹۸۲ سود خالص این موسسه نزدیک به ۷/۹میلیون دلار بود که دلیل عمده این میزان سود، سرمایه‌گذاری موسسه در فلزات گرانبها بوده است. آنچنانکه سود سال ۱۹۸۳ تا بدین اندازه قابل توجه نبوده است. این موسسه در مناطق و کشورهای مختلف جهان به عملیات بانکداری پرداخته است که باهاما، بحرین، گینه، در سواحل شمال غرب فرانسه، نیجر، سنگال، سودان، سوئیس، امارات متحده عربی و انگلیس از این جمله‌اند. نتایج عملکرد مالی (DMI) نشان می‌دهد که با وجود سرمایه‌گذاری کلان گروه در توسعه و ایجاد ساختارهای مالی جانبی بدون هزینه، امکان سود عملیاتی کوچکی نیز فراهم کرده است. نقدینگی تولید شده از عملکرد بانکی برای پوشش دادن هزینه‌های جاری و ایجاد ساختارهای جنبی مورد استفاده قرار گرفته است.

دومین موسسه بانکی اسلامی بزرگ دنیا گروه مالی – اسلامی البرکه(AL Baraka) است. این گروه در لندن پایه‌گذاری شد. در سال ۱۹۸۲ در جده عربستان با بیش از ۵۰۰میلیون دلار سرمایه، کار خود را آغاز کرده و هم‌اکنون در سراسر دنیا در لندن، تونس، سودان، ترکیه، عربستان سعودی، دبی، بحرین، مصر، عراق و سنگاپور عملیات بانکداری انجام

می‌دهد. شیخ‌صالح کمال رییس این بانک از سوی بانک انگلستان به عنوان یک فرد مجاز برای جذب سپرده و مجاز به انجام تمامی عملیات بانکداری شناخته شده است. این بانک در آغاز به دنبال همکاری با شرکت‌های بزرگ انگلیسی بود و بعدها شرکت‌های سراسر قاره اروپا و آمریکای شمالی به تبادلات مالی گسترده‌ای پرداخت. سومین بانک بزرگ اسلامی، نظام بانکداری اسلامی بین‌المللی (IBS)لوکزامبورگ است. ۲۵درصد سهام این بانک متعلق به گروه بانک (AL Baraka)است و ۱۵درصد سهام آن متعلق به بانک اسلامی کویت (Kuwait financal House)و ۶۰درصد سهام به سایر سرمایه‌گذاران تعلق دارد. بانک اسلامی بین‌المللی (IBI) دانمارک نیز متعلق به این بانک است. این بانک یکی از موفق‌ترین موسسات مالی به ویژه در خلیج‌فارس و غرب است. این بانک در چارچوب قوانین دانمارک به فعالیت بانکی می‌پردازد و متاثر از فلسفه اقتصادی غرب است اما بر محور اصول اسلامی حرکت می‌کند. سرمایه این بانک از ۱۰میلیون دلار به ۱۰۰میلیون دلار در سال ۱۹۸۲ افزایش یافته بین ۳۱دسامبر ۱۹۸۲تا ۳۰ ژوئن ۱۹۸۳ مجموع دارایی آن از ۱۴/۶میلیون دلار به ۴۱/۸میلیون دلار افزایش یافت.

کویت فایناس‌هاووس (KFH)بزرگ‌ترین بانک اسلامی کویت و یکی از بانک‌های اسلامی است که در منطقه خاورمیانه بیشترین رشد را داشته است. عملیات بانکی آن در سال ۱۹۷۸ آغاز شد و در سال ۱۹۸۰ به سود خالص۷/۹میلیون کرون دانمارک دست یافت. سود خالص آن در سال ۱۹۸۱ در حدود ۲۵میلیون کرون دانمارک بود و در سال بعد (۱۹۸۲) سود خالص این بانک به ۴۵/۹میلیون کرون رسید. کاهش نرخ رشد کویت، موج سپرده‌ها و نبود قدرت مانور و تنوع دارایی در بحران‌های مالی و اقتصادی در سال ۱۹۸۳ سود خالص این بانک تا حد ۳۶/۷میلیون کرون دانمارک کاهش یافت. به دلیل برخی مشکلات بانک KFHجذب سپرده جدید را متوقف کرد و دولت کویت با اعطای یک‌سری امتیازات تجاری و مجوز سرمایه‌گذاری در چند پرتفوی، به ویژه در لیزینگ‌ها و سرمایه‌گذاری‌های مشترک با بانک اسلامی مالزی این بانک را مورد حمایت قرار داد.

بانک توسعه اسلامی(IDB) یکی دیگر از موسسات مالی اسلامی است که در شهر جده عربستان سعودی براساس شریعت اسلامی به فعالیت مالی می‌پردازد.این بانک در اکتبر سال ۱۹۷۵ تاسیس شد. سرمایه اولیه این بانک توسط دولت‌های عربستان سعودی، کویت، بحرین، پاکستان، بنگلادش، ترکیه و اندونزی تامین شده است. این بانک در سال‌های ۸۳-۱۹۸۲ در بین ۳۹کشور عضو با انجام ۳۸۷عملیات بانکی به ارزش ۳۹۱۷میلیارد دلار به سودی نزدیک به ۲۶میلیون دلار دست یافت.

بانکداری اسلامی در پاکستان در سال ۱۹۷۹ ضیاءالحق رییس‌جمهور پاکستان اقتصاددانان، بانک ها و رهبران مذهبی را بر آن داشت تا نظام بهره متداول را کنار زده و موسسات مالی اسلامی را جایگزین آن کنند. عقود مشارکتی برای تامین مالی فعالیت‌های اقتصادی مشارکتی در بانکداری اسلامی مورد استفاده قرار گرفته است، عقد مضاربه نیز در نظام بانکداری اسلامی پاکستان به کار گرفته می‌شود. حبیب بانک (Habib Bank)که نسبت به بقیه بانک‌های اسلامی پاکستان از بازده بیشتری برخوردار است، در سال ۱۹۸۲ به سود

۴۴میلیون دلاری دست یافت. این بانک در سال ۱۹۸۱ میلادی ۳۵میلیون دلار سود کسب کرده است. حجم سپرده‌های این بانک در سال ۱۹۸۲ در مقایسه با سال ۱۹۸۱ با ۳۲درصد رشد به رقم ۳/۱۴میلیارد دلار رسید.

در سال ۱۹۸۳ انجمن بین‌المللی بانک‌های اسلامی (IAIB) با شرکت ۱۱شرکت سرمایه‌گذاری اسلامی و بیمه‌ای تاسیس شد که از جمله اعضای آن می‌توان به بانک همبستگی اسلامی (سودان)، بانک اسلامی فیصل (بحرین)، بانک اسلامی قبرس، بانک اسلامی وین (اتریش)، تعدادی از بانک‌های اسلامی در سنگال، نیجر و باهاما و شرکت‌های سرمایه‌گذاری اسلامی اشاره کرد[۱۸۸].

۵- اصول بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی همان اهداف بانکداری متداول دنیا را دنبال می‌کند با این تفاوت که ادعا می‌شود عملیات بانکداری در این بانک‌ها براساس فقه معاملات اسلامی صورت می‌گیرد. مهم‌ترین اصل در بانکداری اسلامی تقسیم سود و زیان حاصل از معامله و پرهیز از پرداخت ربا یا همان بهره پول است. عمومی‌ترین مفاهیم مورد استفاده بانکداری اسلامی شامل مضاربه (تقسیم سود)، ودیعه (به امانت گذاردن)، مشارکت (سرمایه‌گذاری مشترک)، مرابحه (قرارداد مبتنی بر قیمت تمام شده) و اجازه به شرط تملیک (لیزینگ) است. در یک قرارداد رهنی به جای اینکه برای خرید یک کالا، وام در اختیار خریدار قرار بگیرد، بانک‌ها خود اقدام به خرید کالا می‌کنند و آن را دوباره به خریدار می‌فروشند و وجه آن را به صورت قسطی دریافت می‌کند. البته در این معامله سودی و یا جریمه‌ای دریافت نمی‌شود. به منظور جلوگیری از هر گونه قصور در این زمینه بانک اقدام به دریافت وثیقه می‌کند.کالا یا ملک مورد معامله از آغاز به نام خریدار ثبت می‌شود. این کار مرابحه نام دارد. یکی دیگر از مفاهیم در انجام معاملات اسلامی اجاره و اقتنا نام دارد که مشابه لیزینگ مستغلات است. وام بانک‌های اسلامی برای خرید وسائل نقلیه نیز شیوه مشابهی از لیزینگ است که وسیله نقلیه را با قیمتی بالاتر از قیمت معمول به خریدار می‌فروشد اما مالکیت خودرو را تا پایان مدت اقساط وام حفظ می‌کند. نوعی دیگر از انواع تسهیلات بانک‌های اسلامی پرداخت وام به شرکت‌ها با نرخ بهره شناور است. نرخ بهره شناور به عنوان نرخ بازده ویژه یک شرکت به حساب می‌آید. به علاوه اینکه سود بانک دقیقا برابر با سود خود شرکت خواهد بود. این فرم از مفاهیم خدمات بانکداری اسلامی مشارکت نام دارد که بانک تامین‌کننده منابع مالی و شرکت پدیده آورنده و مجری پروژه است که در پی یک طرح اقتصادی به سرمایه‌گذاری مشترک می‌پردازند. بنابراین این سود و زیان نیز به طور مساوی بین آنها تقسیم می‌شود و شرکت نباید در صورت شکست در پروژه هزینه‌ها و زیان را برعهده گیرد(نیکومرام و همکاران، ۱۳۸۷).

---

[۱۸۸] . روزنامه دنیای اقتصاد تاریخ چاپ : چهارشنبه ۸ شهریور ۱۳۸۵

۱-۵- فلسفه و ویژگی‌های اساسی تامین مالی بانکداری اسلامی

از مطالعه کلی در احادیثی که به فلسفه و حکمت تحریم ربا ناظر هستند، می‌توان فهمید که که اسلام ، با تحریم ربا درصدد گسترش صدقات و قرض‌الحسنه و در بخش فعالیت‌های سودآور و درصدد واقعی کردن فعالیت‌ها و سودها از طریق معامله‌ها و تجارهای حقیقی است. وقتی هشام بن حکم از امام‌صادق‌علیه السلام درباره علت تحریم ربا پرسید. امام فرمود: اگر ربا حلال بود، مردم تجارت و معامله را که به آن نیاز دارند، ترک می‌کردند، پس خداوند، ربا را حرام کرد تا مردم از حرام به سوی حلال، و از ربا به سوی تجارت و دادوستد روی آورند (عاملی، ۱۳۷۱: ۴۳۰/۱۲). محمد بن سنان نیز از امام رضا علیه السلام نقل می‌کند: علت تحریم ربا، از بین رفتن کارهای نیک، نابودی اموال و گرایش مردم به سودجویی و رهاکردن قرض است، حال آن که قرض، از کارهای نیک به شمار می‌رود (عاملی، ۱۳۷۱).

در برخی آیات قرآن نیز به این حکمت‌ها اشاره شده است. خدا، بیع و تجارت را حلال و ربا را حرام کرد (بقره (۲): ۲۷۵). خداوند، ربا را نابود می‌کند و صدقات را افزایش می‌دهد (بقره (۲): ۲۷۶)، بنابراین، هدف اسلام از تحریم ربا، نادیده‌گرفتن سود سرمایه و کسب درآمد از طریق به کارگیری سرمایه نقدی نیست، بدین سبب، معامله‌های سودآوری چون بیع، اجاره، مضاربه، شرکت، مزارعه و مساقات را که همه یا بخشی از سود، از آنِ سرمایه است می‌پذیرد، بلکه هدف، حذف روش خاصی از سود سرمایه به نام ربا است که در آن، سود از فعالیت واقعی نشأت نمی‌گیرد، بلکه از صرف قرارداد قرض ناشی است به این معنا که در قرض ربوی، قرض‌دهنده بدون این که در سرمایه‌گذاری حقیقی مشارکت کند و بدون این که در تجارت واقعی داخل شود، فقط از طریق قرارداد، سود به دست می‌آورد و با این کار، بخشی از سود اقتصاد واقعی را که حاصل زحمات شرکت‌کنندگان بخش واقعی اقتصاد است، به خود اختصاص می‌دهد و این ظلم است که به سبب آن، ربا حرام شده است (بقره (۲): ۲۷۹). اسلام با تحریم ربا، این پیام را به همگان اعلام می‌دارد که یگانه راه کسب سود از طریق سرمایه، وارد شدن در اقتصاد واقعی و از طریق معامله‌ها حقیقی است. به عبارت دیگر شریعت اسلامی تنها ربا (بهره) را حرام اعلام کرد، اما سایر درآمدهای سرمایه را ممنوع نکرده است. هرگونه پیش‌شرط برای انتفاع از اصل سرمایه و بدهی ممنوع اعلام شده است. براساس اصول اسلامی شیوه اجرایی و به‌کارگیری سرمایه در یک پروژه و موارد ایجاد شغل از اهمیت ویژه برخوردار است. بانکداری اسلامی بر تقسیم ریسک، دادوستد فیزیکی کالا، درگیری مستقیم با تجارت و کار، اجاره و قراردادهای ساختمانی با استفاده از عقود مختلف شرعی استوار است، همچنین بانکداری اسلامی با مدیریت دارایی به منظور افزایش درآمد عمومی است. تقسیم ریسک و مدیریت آن برای دستیابی به حاکمیت مشارکت و همکاری در انجام پروژه‌ها یکی از اهداف بانکداری اسلامی است. سود در اسلام پاداش نام دارد و فعالیت‌های مبتنی بر تقسیم ریسک و استفاده از منابع برای بالابردن ارزش سرمایه مجاز شمرده شده است. معاملات مالی مجاز از سوی شریعت اسلامی باید مبتنی بر ارائه کالا، خدمات و منافع باشد. این سیاست برای برخورد و تعامل بهتر سیاست‌های پولی و مالی و ایجاد نظم بیشتر مورد توجه قرار دارد(نیکومرام و همکاران، ۱۳۸۷).

گرچه سیستم بانکداری نوین اسلامی به عنوان پدیده ای جدید در نظر گرفته مـی شـود، لیکن از پیشینه تاریخی بسیار طولانی برخوردار است به طوری کـه نخسـتین مصـادیق آن بـه عملیات مرابحه (گونه ای سنتی از مشارکت) بر مـی گـردد کـه توسـط پیـامبر اکـرم (ص) در پیمان صلح استفاده گردید. گونه دیگری از ترتیبات تجاری اولیه موسـوم بـه مشـارکت نیـز در زمان‌های گذشته کاربرد داشته است. هر دو این قـراردادهـای تجـاری از نـوع ترتیبـات عـاملی محسوب می شوند. با این تفاوت که در مشارکت ، عامل نیز در تامین سرمایه سهم داشته و لـذا نصیب بیشتری از سود و زیان حاصل از سرمایه‌گذاری خواهدداشت. امـا در مرابحـه ، عامـل در زیان احتمالی وارده سهمی نداشته و از این رو نصیب کمتری از سود نیز دارد. بانکداری اسلامی مدرن از این روابط تجاری سنتی حاصل شده است. با این تفـاوت کـه امـروزه وام دهنـدگان در مکانی متمرکز به نام بانک گرد هم می آیند و منابع مالیشان به منظور اسـتفاده در زمینـه‌هـای سرمایه گذاری جدید به کارآفرینان قرض داده می شود (ظاهر و حسن، ۱۳۸۵). توزیع مناسـب و عادلانه درآمد یکی از اهداف مهم نظام اقتصـادی اسـلام اسـت و مکتـب اسـلام ریشـه اصـلی بسیاری از مشکلات اقتصادی را توزیع ناعادلانه درآمدها می‌داند؛ از این رو عنایت خاصی به رفع این معضل اجتماعی ــ اقتصادی شده است. قرض‌الحسنه از جملـه نهادهـایی اسـت کـه نظـام اقتصادی اسلام توجه ویژه‌ای به آن مبذول داشته و همه مسلمانان می‌توانند به صورت اختیاری و بدون توقع هیچ سودی اقدام به انجام آن کنند. در اسلام مردم تشویق به دادن قـرض‌الحسـنه شده‌اند و بدین وسیله بین دنیا و آخرت آن‌ها پیوند ایجاد شده است. اجر اخـروی ایـن کـار بـه عنوان یک انگیزه قوی در پرداخت قرض‌الحسنه نقش بسیار مهمی ایفا می‌کند. قرض‌الحسنه به عنوان یک امر مستحب مطرح است و چنانچه بیشتر رعایت شود از دامنه فقر کاسته شده و بـه توازن اقتصادی نزدیک‌تر شد.

در واقع قرض‌الحسنه یکی از ابزارهای مناسبی است که در نظـام اقتصـادی اسـلام جهـت دوری جستن از «حرمت ربا» در نظر گرفته شده است. طلب سود در قـرض الحسـنه جایگـاهی ندارد و بـا ماهیـت آن ناسـازگار اسـت. بنـابراین قـرض‌الحسـنه بـا انتقـال دوره‌ای درآمـدها از ثروتمندان به نیازمندان و عدم درخواست سود منافعی را برای نیازمندان به دنبال خواهد داشت و وضعیت توزیع درآمد را دست خوش تغیر قرار خواهد داد. قرض‌الحسنه با اثرگذاری طولی که خواهد داشت علاوه بر تأمین نیازهای اساسی بـا تغیـر الگـوی تولیـد، ایجـاد اشـتغال و کـاهش انحصارات آثار ثانویه‌ای خواهد داشت که در جهت برابر سازی توزیع درآمد عمل خواهد کرد. بـا این وجود از بین بردن فقر در جامعه اسلامی و تعدیل توزیع درآمدها به حجم قـرض‌الحسـنه و گسترش آن در جامعه اسلامی و شدت فقر و نابرابری بستگی دارد. آنچه کـه در قـرض‌الحسـنه اهمیت فراوان دارد خصوصی بودن آن و حرکت خـود جـوش مـردم ودر زمینـه رفـع نیازهـای ضروری یکدیگر و کاهش عدم توازن در جامعه اسلامی می‌باشد و برای حفظ قـرض‌الحسـنه بـه عنوان نهادی که ویژگی‌های یک توزیع مطلوب را داراست دخالت دولـت بایـد صـرفاً در زمینـه هدایت تقویت انگیـزه‌هـا و فـراهم سـاختن زمینـه مشـارکت هـر چـه بـیش‌تـر مـردم صـورت گیرد(احمدی وهمکاران، ۱۳۸۷).

برخی بانکداران اسلامی حتی بر این باورند که نظام تامین مالی اسلامی در افزایش ثبات محیط اقتصادی بین المللی نقش دارد[۱۸۹]. در نظام تامین مالی اسلامی، سرمایه گذاری‌ها یا اعتبارات صرف نیازهای مشخصی از جامعه می شود. سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان بایستی توجیه کافی در خصوص اعتبار پروژه، عواید حاصل از اجاره بها یا سود موردانتظار در هر تعامل مالی داشته باشند. آنها همچنین باید تلاش مناسب و نظارت دقیق بر سرمایه گذاری‌هایشان معمول نمایند. در نظام تامین مالی غرب، امکان کافی برای ایجاد بدهی‌های بدون وثیقه با هدف تامین نیازهای خاصی از تسهیلات گیرندگان وجود ندارد. به علاوه این سیستم فاقد مکانیسمی صحیح برای اجتناب از پرداخت وام فراتر از منابع درآمدی شرکت‌های فردی می باشد. در شرایط اقتصادی مطلوب ، تامین وجوه آسان است. برعکس در شرایط نامناسب ، هزینه تامین و جوه بالاست. از این رو ، ریسک موسسات مالی افزایش می یابد. وجوه استقراضی در نظام بانکداری غربی بسیار بیشتر از نظام بانکی اسلامی بوده و ریسک ناشی از آن نیز بالاتر خواهدبود (ظاهر و حسن،۱۳۸۵).

در طول زمان، بانکداری اسلامی در کشورهای مختلف توسعه یافته است ولی بین روش‌های بکارگیری در بانکداری اسلامی که در کشورهای مختلف به کار می‌رود تفاوت‌هایی وجود دارد و همین مساله عمومی سازی بانکداری اسلامی را مشکل می‌سازد. در سال‌های اخیر در برخی کشورها شاهد گسترش فعالیت موسسات مالی و بانکی اسلامی هستیم که با ارائه ابزارهای مالی در چارچوب شریعت اسلامی به جذب سرمایه گذاران مسلمان و غیر مسلمان مبادرت می‌کنند. گرچه بخش زیادی از فعالیت بانکهای اسلامی در خاور میانه و جنوب شرقی آسیا متمرکز شده ولی بانکداری اسلامی طرفدارانی نیز در اروپا و آمریکا دارد. به طوری که براساس آمار اعتبارات خدمات مالی انگلیس، حساب‌هایی که خواستار تسهیلات بانکی مبتنی بر قوانین شرع اسلام هستند، هم اکنون به بیش از ۵۰۰ میلیارد دلار افزایش یافته است و هر سال نیز ۱۰ تا ۱۵ درصد بر این مقدار افزوده می‌شود. بحران اخیر مالی و اقتصادی در جهان ، بسیاری از کارشناسان اقتصادی در کشورهای با اقتصاد آزاد و سرمایه‌داری را بر آن داشته است که توجه خاصی به اصول بانکداری اسلامی مبذول کنند.در همین خصوص در آسیا نیز اقتصاد اسلامی بسرعت در حال رشد است و مالزی می‌کوشد به عنوان یک قطب منطقه‌ای در این عرصه شناخته شود. اندونزی، تایلند و سنگاپور نیز از دیگر کشورهایی هستند که بخش اقتصاد و بانکداری اسلامی خود را گسترش داده‌اند. از این رو گسترش و رونق بانکداری اسلامی در میان کشورهای اسلامی از یک سو و تقاضای کشورهای غربی مبنی بر تطابق قوانین بانکداری آنها با قوانین اسلامی نیز از سوی دیگر، رشد چشمگیر این نوع نظام بانکی را رقم زده است. به این ترتیب اهمیت بانک‌های اسلامی اکنون به یک امر واقعی و انکارناپذیر در حوزه بانکداری و اقتصاد بین‌الملل بویژه پس از وقوع بحران اقتصادی در جهان ، تبدیل شده است. بدون تردید آنچه در بانکداری اسلامی مدنظر است ، کارآمدی بانکداری بدون ربا بعنوان یکی از ابزارهای

[189] Dudley . 1998

اقتصاد اسلامی است که با حرام دانستن بهره رایج در سیستم بانکداری غربی، سود حلال بر مبنای آموزه‌های دینی را جایگزین کرده است.

بانکداری اسلامی به عنوان یک بانکداری امن‌تر و قابل کنترل‌تر با رشدی سریع در حال جذب مشتریان جهانی است. به گزارش خبرگزاری فارس ، به نقل از The Street، بانکداری اسلامی یکی از سریع‌ترین بخش‌های در حال رشد در صنعت اقتصاد است و دهه گذشته ۱۰ تا ۱۵ درصد رشد داشته است. کارشناسان رشد جهانی سالانه دارایی‌های بانکداری اسلامی را حدود ۱۵ درصد تخمین زده‌اند و بر اساس پیش‌بینی صندوق بین المللی پول این دارایی‌ها به یک تریلیون دلار در سال ۲۰۱۶ خواهد رسید. این نرخ سریع رشد که در بانکداری اسلامی مشاهده می شود با افزایش تقاضا در میان مسلمانان، رشد درآمدهای نفتی در کشورهای خاورمیانه و جذابیت خدمات مالی شریعت‌مدار برای سرمایه‌گذاران غیرمسلمانی که به دنبال فعالیت‌های بانکداری اخلاقی هستند، قابل استناد است.

۶- مقایسه بانکداری دولتی ایران با بانکداری توسعه اسلامی(IDB)

در مقایسه ای که بین بانکداری دولتی ایران در قبل و پس از انقلاب از سویی و بانک توسعه اسلامی (IDB) به عنوان پیشرو بانکداری اسلامی در زمینه‌های مختلف شاخصهای مهم بانکداری انجام شده، در قالب جدول زیر تلخیص و به نمایش درآمده است. با ملاحظه این جدول می‌توان فهمید که بین بانکداری اسلامی در ایران و سیستم نوین آن فاصله‌های بسیاری وجود دارد که باید مورد توجه قرار گرفته و تدابیر لازم در جهت حذف خلأهای موجود برداشته شود. یکی از راههای دستیابی به این مهم بررسی مبانی دینی بانکداری اسلامی و ایجاد بانک قرض‌الحسنه بومی با استفاده از آموزه‌های دینی می‌باشد تا بتوان بر اساس آن رویه‌های اجرایی اثربخش و کارا را در جهت پیاده سازی چنین سیستمی در ایران ارائه نمود.

جدول شماره (۱)مقایسه بانکداری دولتی ایران با بانکداری توسعه اسلامی

شرح	بانکهای غیر دولتی قبل از انقلاب	بانک‌های دولتی و متعلق به موسسات عمومی قبل از انقلاب	بانک‌های پس از انقلاب	بانک توسعه اسلامی (IDB)
مالکیت	بخش خصوصی داخلی یا خارجی	دولتی یا موسسات عمومی کشور	دولت	عمدتاً به سمت خصوصی شدن پیش می‌روند
ارکان	مجمع عمومی صاحبان سهام، هیات مدیره، مدیر عامل (در برخی موارد هیات عامل) بازرس قانونی و شورای عالی	بانک ملی:مجمع عمومی، شورای عالی، هیات عامل ، هیات نظارت بانک سپه:مجمع عمومی، شورای عالی، هیات نظارت و بازرسان ،هیات مدیره	مجمع عمومی بانک‌ها ،شورای عالی بانک‌ها، هیات مدیره و مدیر عامل، بازرسان قانونی	هیأت مدیره(موظف، غیرموظف)، مدیرعامل، حسابرسی، هیئت شریعت،مجمع عمومی صاحبان سهام
تعداد اعضای هیات مدیره	۵ یا ۶ نفر	بانک ملی : ۷ نفر (شورای عالی) بانک سپه: ۵ نفر	بانکهای تجاری :۷ نفر بانکهای تخصصی:۵ نفر	متوسط:۱۲شامل ۲ موظف حداکثر:۲۷ شامل ۷ موظف حداقل:۴ و انحراف معیار:۷
مرجع پیشنهاد	مجمع عمومی صاحبان	بانک ملی: مجمع عمومی	شورای عالی بانک‌ها	مجمع عمومی صاحبان سهام

اعضای هیات مدیره	سهام	بانک سپه: وزیر جنگ		
مرجع تصویب و عزل اعضای هیات مدیره	مجمع عمومی صاحبان سهام	بانک ملی: مجمع عمومی بانک سپه: شاه	مجمع عمومی بانک‌ها	مجمع عمومی صاحبان سهام
مرجع صدور حکم اعضای هیات مدیره	مجمع عمومی	بانک ملی: مجمع عمومی بانک سپه: شاه	وزیر امور اقتصادی و دارایی	مجمع عمومی صاحبان سهام
مدت عضویت هیات مدیره	۲ سال	بانک ملی: ۳ سال بانک سپه: ۲ سال	۲ سال	حداقل ۳ سال
نحوه انتخاب رئیس هیات مدیره	هیات مدیره	بانک ملی: مجمع عمومی بانک سپه: مدیر عامل که همزمان رئیس هیات مدیره بود	مجمع عمومی با پیشنهاد شورای عالی بانکها	
نحوه انتخاب مدیر عامل	هیات مدیره	بانک ملی: به پیشنهاد وزیر اقتصاد و دارایی به فرمان شاه بانک سپه: به پیشنهاد وزیر جنگ به فرمان شاه	مجمع عمومی بانک‌ها با پیشنهاد وزیر بازرگانی برای بانکهای تجاری و وزیران مربوطه ای بر بانکهای تخصصی	
حدود اختیارات هیات مدیره	- اداره امور بانک - تعیین شرایط استخدام و حقوق و مزایای کارکنان - تهیه آئین نامه‌ها و گزارش عملیات - ایجاد یا حذف شعب - تعیین شرایط اعطای وام و نرخهای بهره	بانک ملی (شورای عالی): - تصویب آئین نامه‌های استخدام - تصمیم اعطای اعتبارات - تصمیم نسبت به انجام معاملات و بستانکاریهای بانک -تصویب کلیه آئین نامه‌های بانک - اظهار نظر نسبت به بودجه بانک بانک سپه: - اختیار استخدام ، انتقال ،تعلیق واخراج کارکنان - اداره امور بانک - تدوین طرح‌ها و آئین نامه‌های داخلی - تهیه و تنظیم بودجه - تهیه ترازنامه و گزارشهای دیگر - نظارت بر کلیه امور بانک	- تهیه پیش نویس آئین نامه‌ها و پیشنهاد آن به شورای عالی بانکها برای تصویب مجمع عمومی بانکها - تصویب آئین نامه‌های داخلی بانک - تهیه و تنظیم ترازنامه ،حساب سود و زیان و گزارش سالیانه بانک - تهیه و تنظیم بودجه بانک - بررسی وتصویب آئین‌نامه‌های استخدامی و آموزشی بانک - تنظیم خلاصه صورت داراییها و بدهیهای بانک هر ۶ ماه یک بار و تسلیم آن به تصویب بازرسان قانونی - بررسی طرح سازمانی و تصویب آن - پیشنهاد تاسیس یا تعطیل شعب و نمایندگیها در نقاط مختلف کشور و خارج از کشور طبق قوانین و مقررات - تعیین سیاست اعتباری بانک - اتخاذ تصمیم در مورد خرید و فروش سهام و اوراق قرضه و مشارکت در شرکتها - صدور اجازه خرید واحداث هرگونه ساختمان که مورد نیاز بانک باشد. - تحصیل وام و اعتبار از دولت و موسسات و بانک‌ها و شرکتهای دولتی وابسته به دولت و شهرداریها با رعایت مقررات مربوط	اداره امور بانک بازدید، کنترل کامل و اثربخش شرکت و نظارت بر مدیریت اجرایی تعیین چارچوبهای رسمی بر اطمینان از کنترل کامل بر شرکت تصویب آیین نامه‌های داخلی بانک تأسیس کمیته‌های مدیریت ریسک، حسابرسی، جبران خدمت وظایف اعضای غیرموظف(استراتژی، عملکرد، منابع شامل قاردهای اصلی و استانداردهای اجرا)
ساز و کار نظارتی بانک	بازرسان قانونی	بانک ملی: هیات نظار بانک سپه: هیات نظارت و بازرسان	بازرسان قانونی(حسابرسان)	کمیته بازرسی
حدود اختیارات مدیر عامل	اداره امور بانکها تحت نظارت هیات مدیره	بانک ملی: - اختیار استخدام، تعلیق،ترفیع و اخراج کارکنان - انجام تمامی امور داخلی و اداری بانک - نظارت بر اجرای اساسنامه و آئین نامه‌های بانک	- نمایندگی بانک در برابراشخاص ثالث - نصب وعزل ماموران و کارکنان بانک وتعیین شغل، ترفیع و تنبیه و اجرای سایرشرایط استخدامی و اداره بانکها و آئین نامه‌های مربوط - افتتاح حساب جاری و سایرحسابها نزد بانک‌ها و استفاده از آن به نام بانک	

		-اتخاذ تصمیم نسبت به کلیه امور بانک بانک سپه: مدیر عامل به عنوان رئیس هیات مدیره واجد کلیه اختیارات هیات مدیره بود.	-وصول مطالبات بانک و پرداخت دیون آن - انجام هرنوع معامله و انعقادکلیه قراردادها -رهن گذاردن اموال بانک،اعم از منقول و غیر منقول	
قوانین حاکم بر بانک	قانون پولی و بانکی کشور و سایر قوانین لازم الاتباع کشور	قانون پولی و بانکی کشور و سایر قوانین لازم الاتباع کشور	قانون پولی و بانکی کشور،لایحه قانونی اداره بانکها قانون عملیات بانکی بدون ربا و سایرقوانین لازم الاتباع کشور	قوانین اصول شریعت، قوانین و رهنمودهای مقرراتی شامل کنترلهای داخلی، تدوین رویه‌های حاکمیت شرکتی و تنظیم استانداردهای شفافیت، امنیت سپرده، لزوم دریافت رتبه بندی از موسسات رتبه بندی دنیا، لزوم ارائه گزارشات استاندارد به قانونگذار، دستورالعملهای ساختارها و فعالیتهای حاکمیت شرکتی، استانداردهای حسابداری و حسابرسی، استانداردهای مدیریت ریسک و توسعه شرکت

ماخذ: (نیکومرام و همکاران ، ۱۳۸۷)

۷- اهداف و انگیزه‌های سپرده‌گذاران‌در بانک‌های قرض الحسنه

بانک‌های قرض الحسنه با دو گروه عمده از مردم به نام صاحبان سپرده و متقاضیان تسهیلات در ارتباطند و این افراد، اهداف، انگیزه‌ها و روحیات گوناگونی دارند. این نظام بانکی باید با طراحی انواع سپرده‌ها و شیوه‌های اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه بتواند از یک سو تمام پس‌اندازها و وجوه مازاد مردم را جمع‌آوری کند و از سوی دیگر بتواند به تمام نیازهای متقاضیان تسهیلات قرض الحسنه پاسخ مثبت دهد؛ بنابراین، لازم است اهداف، انگیزه‌ها و روحیات سپرده‌گذاران و گیرندگان تسهیلات شناسایی شود. بیش از یک پنجم مردم جهان مسلمان هستند و همه آنها به قرآن اعتقاد دارند و با توجه به نص صریح قرآن، ربا حرام می‌باشد. از طر فی بازارهای مالی دنیا براساس نرخ بهره کار می‌کنند؛ یعنی موقعیت دارائیها و بدهیها توسط نرخ بهره تعدیل می‌شود. در بین مسلمانان جهان، عده‌ای دارای مازاد وجوه و عده‌ای دارای کسری وجوه هستند و بنابراین عده‌ای قصد سرمایه‌گذاری دارند و در مقابل عده‌ای قصد تأمین مالی دارند لذا مسلمانان نیاز به یک نهاد مالی دارند که بتوانند سرمایه‌گذاری و تأمین مالی کنند از طرفی ربا در این عملیات مالی وجود نداشته باشد. اما مکانیزم چنین بازاری نیاز به ابزارهای مناسب با مقبولیت شرعی دارند که البته این ابزارها باید استاندارد بوده و قابلیت معاملات بعدی روی آن وجود داشته باشد (صالح آبادی و آرام، ۱۳۸۰).

در این کشورهای اسلامی، مردم و مؤسسه‌های حقیقی و حقوقی، با اهداف و انگیزه‌های گوناگونی در بانک‌ها سپرده‌گذاری می‌کنند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

- حفظ و نگهداری وجوه: برخی از مردم، وجوه مازاد خود را در بانک‌ها سپرده‌گذاری می‌کنند تا در محل مطمئنی حفظ شود و در مصارف آتی و غیرمترقبه از آن‌ها استفاده کنند.

- تسهیل در مبادله‌های پولی: گروهی از مردم برای استفاده از خدمات بانکی در نقل و انتقال وجوه، سپرده‌گذاری می‌کنند.
- کسب سود: برخی از مردم به علل گوناگون نمی‌خواهند یا نمی‌توانند وجوه مازاد خود را سرمایه‌گذاری مستقیم کنند؛ در نتیجه، به هدف کسب سود، سپرده‌گذاری می‌کنند.
- مشارکت در اعطای قرض‌الحسنه: برخی از مردم به ویژه مسلمانان، در سایهٔ تشویق‌های دینی دوست دارند بخشی از وجوه مازادشان را قرض‌الحسنه دهند؛ اما نمی‌خواهند یا نمی‌توانند به صورت مستقیم عمل کنند و ترجیح می‌دهند این امر مهم را از طریق مؤسسه‌های معتبری چون بانک‌ها انجام دهند.
- کمک به عمران و آبادانی کشور: مردم فهمیده و اندیشه‌ور هر کشوری علاقه دارند وجوه مازاد خود را در اختیار بانک‌ها بگذارند تا از طریق دستان توانمند به جریان افتد و زمینهٔ رشد و توسعهٔ کشور فراهم آید.

روشن است که اهداف پیشین با هم قابل جمع‌هستند. تنها هدف مشارکت در اعطای قرض‌الحسنه است که با هدف کسب سود سازگار نیست و سپرده‌گذار باید یکی از آن دو را با اهداف دیگر برگزیند. این بانک‌ها چنان‌که از اسمشان پیدا است، بر اساس قرارداد قرض‌الحسنه که مورد ترغیب و تشویق جدی اسلام است، فعالیت می‌کنند و عملیات ساده و روانی خواهند داشت. سپرده‌گذاران این بانک‌ها، آن گروه از مردم مسلمانند که به قصد مشارکت در ثواب معنوی اعطای قرض‌الحسنه، در بانک‌های مذکور سپرده‌گذاری می‌کنند (موسویان، ۱۳۸۰). این بانک‌ها دو نوع حساب سپرده خواهند داشت.

الف) سپردهٔ جاری قرض‌الحسنه: این حساب به مشتریانی اختصاص دارد که قصد دارند افزون بر استفاده از خدمات حساب جاری، ماندهٔ سپردهٔ جاری شان در امور خیر و رفع مشکل مالی نیازمندان به صورت قرض‌الحسنه به‌کار گرفته شود.

ب. سپردهٔ پس‌انداز قرض‌الحسنه: این حساب به مشتریانی اختصاص دارد که قصد دارند افزون بر حفظ و نگهداری وجوهشان در یک مؤسسه مطمئن، ماندهٔ پس‌اندازشان در امور خیر و رفع مشکل مالی نیازمندان به صورت قرض‌الحسنه به کار گرفته شود.

بانک قرض‌الحسنه با افتتاح حساب‌های مذکور، سپردهٔ مشتریان را به صورت قرض بدون بهره تحویل می‌گیرند و متعهد می‌شوند عندالمطالبه، کل یا بخشی از موجودی حساب را به صاحبان آن‌ها برگردانند. به این حساب‌ها سود و بهره‌ای پرداخت نمی‌شود و در حقیقت، صاحبان حساب، ارزش زمانی پولشان را به نیازمندان می‌بخشند و در مقابل، ثواب آخرتی قرض‌الحسنه را به دست می‌آورند. بانک قرض‌الحسنه، منابع حاصل از سپرده‌های جاری و پس‌انداز قرض‌الحسنه را پس از کسر ذخایر قانونی و احتیاطی، به صورت قرارداد قرض‌الحسنه دراختیار نیازمندان قرار می‌دهند و به صورت اقساط ماهانه، آن‌ها را بازپس می‌گیرند. بانک‌های قرض‌الحسنه، برای تأمین هزینه‌های جاری می‌توانند کل هزینه‌های اجرای عملیات قرض‌الحسنه را محاسبه، و به تناسب مبالغ تسهیلات، کارمزد دریافت کنند(موسویان، ۱۳۸۵).

۸- چند نکته مهم دربارهٔ فعالیت‌های بانک‌های قرض‌الحسنه

با گشایش چنین بانک‌هایی، خیلی از مؤسسه‌های دولتی و خصوصی که به صورت‌های گوناگون به اعضا و مراجعه‌کنندگان خود وام قرض‌الحسنه می‌دهند، وجوهشان را به این بانک‌ها منتقل، و افراد مورد نظرشان را برای گرفتن وام قرض‌الحسنه معرفی می‌کنند؛ چنان که دولت می‌تواند با انتقال وجوهی که برای اقشار آسیب‌پذیر و حوادث غیرمترقبه در نظر می‌گیرد، فعالیت‌های خیرخواهانهٔ خود را در قالب این بانک‌ها برنامه‌ریزی کند. برای تشویق سپرده‌گذاران می‌توان افزون بر ارائهٔ رایگان خدمات حساب‌های جاری و پس‌انداز، امتیازهای ذیل را نیز در نظر گرفت.

- معرفی افراد نیازمند به بانک برای گرفتن وام قرض‌الحسنه، متناسب با عملکرد حساب؛
- اولویت در استفاده از وام‌های قرض‌الحسنهٔ بانک هنگام نیاز متناسب با عملکرد حساب؛
- برخورداری از جوایز معنوی چون سفرهای زیارتی که به‌صورت قرعه‌کشی به سپرده‌گذاران تعلق می‌گیرد.

جوایزی که این بانک‌ها برای سپرده‌گذاران در نظر می‌گیرند، باید اولاً جوایز معنوی باشند تا نیت ثواب اعطای قرض‌الحسنه و انگیزه‌های معنوی جامعه را از بین نبرد. ثانیاً این جوایز از محل کارمزد وام‌های قرض‌الحسنه نباشد؛ چون از یک طرف سبب بالا رفتن هزینهٔ کارمزد می‌شود و از طرف دیگر، شبههٔ شرعی می‌یابد. بهترین منبع برای تأمین این جوایز، دولت و مؤسسه‌های خیریه چون کمیته امداد، و سازمان بهزیستی است؛ چون هر چه حجم سپرده‌ها افزایش یابد، منابع بانک در تأمین نیازمندان جامعه بیش‌تر، و مسؤولیت دولت و مؤسسه‌های مذکور در برابر اقشار محروم کم می‌شود (موسویان، ۱۳۸۵).

۹- جمع‌بندی

عدم وجود زیرساختهای لازم برای توسعه مؤسسات مالی و ابزارهایی که با توجه به نیازهای نظام مالی کشور بایستی ایجاد شود؛ یکی از عمده ترین عللی است که انجام فعالیتهای مالی را به سمت بانکهای قرض الحسنه تخصصی سوق می‌دهد. از جمله این محدودیتها می توان به عدم وجود انگیزه کافی برای تأسیس واسطه‌های مالی نظیر ، شرکتهای اجاره بلند مدت، شرکتهای تأمین مالی، بانک‌های رهنی، بانکها و شرکتهای سرمایه گذاری و... اشاره نمود. دلیل دیگر، عدم پاسخگویی بانکها متناسب با نیازهای اعتباری متنوع و رو به رشد مردم ومحدودیتهای موجود بر سر راه توسعه یا تأسیس آنها این روند را تشدید کرده است. شایان توجه است که سایر بانکهای تجاری حتی در اعطای تسهیلات قرض الحسنه خود در مجاری صحیح، با دشواریهایی روبرو بوده و به علت عدم دارا بودن ارتباطات نزدیک با توده مردم برخلاف بانکهای قرض الحسنه، اعتبارات قرض الحسنه را به صورت صوری و تکلیفی اعطا می کنند (حشمتی مولایی، ۱۳۸۸). انگیزه‌های انتفاعی به عنوان مهمترین اصل رفتار اقتصادی در هر نظام اقتصادی مطرح است و در شرایطی که زمینه‌های انتفاع نظام‌مند از فعالیتهای مالی پیش بینی نشده است، از بین نمی روند؛ بلکه درقالب فعالیت نهادهای مالی غیررسمی یا

فعالیتهای غیرقانونی و خارج از اساسنامه نهادهای رسمی متجلی می شوند. این واقعیت بیشتر از هرچیز دال برآن است که سرکوب انگیزه‌های انتفاعی از طریق وضع قوانین، تصویب مصوبات یا ایجاد محدودیتهای اجرایی، کارایی و اثربخشی محدودی داشته و بیش از همه به تخریب نهادها و قالبهای رسمی شناخته شده و توسعه بخش مالی غیررسمی منجر می‌شود. چنین شرایطی طبیعتاً با عدم شفافیت، عدم کنترل پذیری و آثار سوء کلان اقتصادی گسترده چه در عرصه فسادپذیری نهادهای اقتصادی و چه در صحنه کاهش اثربخشی سیاستهای خرد و کلان اقتصادی همراه است (حشمتی مولایی، ۱۳۸۸).

در مجموع قرض‌الحسنه می‌تواند به عنوان ابزار مفیدی در راستای تحقق اهداف توزیعی و فقر زدایی عمل کند و به همین دلیل می‌توان آن را سازگار با اهداف توزیعی جامعه اسلامی دانست. با تأسیس بانک قرض الحسنه و گسترش فعالیت آن شرایطی فراهم می‌گردد که بانکداری قرض‌الحسنه تحقق رشد و زمینه عدالت اقتصادی را از طریق وام‌های بدون بهره ، کمک به اشتغال زایی ، چابک سازی بانکداری در عملیات قرض الحسنه و گسترش بانکداری الکترونیک فراهم آورد. پیشنهاد می‌شود بانک قرض‌الحسنه که با قصد خیر و با نیت تامین نقدینگی و رفع نیازهای ضروری اشخاص حقیقی و حمایت از نیازمندان و پرداخت تسهیلات به اشخاص حقوقی که در امور خیریه ایجاد شده است؛ برای گسترش نهاد مقدس قرض‌الحسنه و رفع مشکلات نیازمندان و کنترل و رفع فقر و ایجاد توازن اقتصادی جامعه. تقویت و توسعه فرهنگ و ارزش‌های اسلامی در زمینه قرض‌الحسنه تلاش جهادی انجام دهد.

منابع و ماخذ:

۱) قرآن کریم

۲) احمدی، علی محمد؛ محمدغفاری، حسن؛ وفایِی یگانه، (۱۳۸۷). بررسی تأثیر قرض‌الحسنه بر توزیع درآمد. همایش اقتصاد اسلامی و توسعه.

۳) پژویان، جمشید؛ شفیعی، افسانه. (۱۳۸۷). تحلیل ساختار در صنعت بانکداری ایران: کاربرد تجربی شاخص U دیویس. فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسیهای اقتصادی سابق)،دوره ۵، شماره ۴ ، ۱۰۵-۸۱.

۴) حسن زاده، علی؛ قدیدل، صالح. (۱۳۸۴). چالشهای تامین مالی خرد روستایی در ایران: مقایسه تطبیقی صندوقهای قرض الحسنه روستایی و گرامین بانک بنگلادش. اقتصاد کشاورزی و توسعه سال سیزدهم شماره ۴۹ ، ۱۶۹-۱۴۱.

۵) حشمتی مولایی، حسین. (۱۳۸۸). تأثیر عملکرد صندوقهای قرض الحسنه برتوسعه مالی. پژوهشنامه اقتصادی ویژه نامه بانک/ شماره ۶ ، ۱۳۸-۱۰۹.

۶) صالح آبادی، علی؛ آرام، محمد. (۱۳۸۰). اصول مدیریت مالی اسلامی و ابزارهای آن. مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۶۱.

۷) صدر، سید محمد باقر. (۱۴۱۰ق). البنک الربوی فی الاسلام. دارالتعاریف للمطبوعات ، بیروت ، ۲۱۰.

۸) ظاهر، طارق؛ حسن، کبیر. (۱۳۸۵). مطالعه تطبیقی مفاهیم تامین مالی در بانکداری اسلامی و متعارف ترجمه و گردآوری: حمیدرضا غنی آبادی. اداره مطالعات و مقررات بانکی بانک مرکزی ، ۳۹.

۹) عاملی، حر. (۱۳۷۱). وسائل الشیعه، ج ۱۲. تهران، المکتبۀ الاسلامیه.

۱۰) قندی نژاد، مرجانه. (۱۳۸۵). بررسی ساختار (اندازه گیری تمرکز) در صنعت بانکداری ایران و هزینه‌های اجتماعی انحصار. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.

۱۱) موسویان، سید عباس. (۱۳۸۰). بانکداری اسلامی. پژوهشکده پولی و بانکی، تهران.

۱۲) موسویان، سید عباس. (۱۳۸۵). بانکداری بدون ربا از نگاه شهید صدر. اقتصاد اسلامی سال ششم ، ۱۰۱-۷۱.

۱۳) مومنی، فرشاد؛ حری، حمیدرضا. (۱۳۸۸). بانکداری مرکزی در نظام بانکداری اسلامی بدون ربا: شناسایی و ارزیابی ابزارهای پولی کارآمد. پژوهشنامه اقتصادی ، ۱۴۰.

۱۴) نجفی، مهدی. (۱۳۸۳). تجربۀ بازارهای مالی اسلامی در مالزی. مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق (ع) ، ۱۴.

۱۵) نیکومرام،هاشم؛ احمدی، موسی؛ موسوی، سید رضا. (۱۳۸۷). مروری بر مفاهیم حاکمیت شرکتی در نظام بانکداری بدون ربا در ایران. مطالعات مالی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات ، ۱۸-۱.

۱۶) نیلی، مسعود. (۱۳۸۳). مقایسه تطبیقی قانون و عملیات بانکی بدون ربا با کارکردهای اقتصاد مدرن. پانزدهمین همایش بانکداری اسلامی ، ۲۱۴.

سایتها:

www.islamic-finance.net

www.Islamic-Banking.com